

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.35>

ЦИФРОВІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРЕДУМОВИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

А. А. Барабаш

молодший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Стаття присвячена дослідженню актуальних проблем цифровізації у сфері кримінального провадження спираючись на аналіз наукових публікацій норм кримінального процесуального та суміжного законодавства. Аналізуються нормативно-правові акти, що визначають правові та організаційні основи державної політики у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та електронного документообігу та використання електронних документів щодо термінів, якими оперує чинне кримінальне процесуальне законодавство. Розглянуто окремі питання запровадження нових негласних слідчих (розшукових) дій. Дійшли до висновку, що із термінологічною єдністю та узгодженістю в частині, що стосується впровадження інформаційних технологій до сфери кримінального провадження є певні проблеми, які потребують опрацювання та вирішення. Автором зазначається, запровадження цифрових інновацій вносять відповідні зміни у понятійно-категоріальний апарат кримінальної процесуальної науки. Тому система законодавства, як основна юридична форма права, має відповідати ознакам узгодженості та понятійної (термінологічної) єдності. І особливо актуально ця проблема постає на фоні поетапної цифровізації кримінального судочинства. У статті автором наголошено, що потребує узгодження, уточнення та оновлення таких понять як: електронні докази, електронна інформаційна система, інформаційно-комунікаційна система, інформаційна система, електронна комунікаційна мережа, електронна комунікаційна система, комп'ютерні дані, комп'ютерна система. Наголошується, що науково-технічний прогрес, глобальна інформатизація сучасного суспільства та масштабне використання електронних засобів комунікації обумовлюють необхідність переходу органів кримінального судочинства на якісно новий рівень, а тому системний підхід до впровадження цифрових технологій та їх розумне використання сприяє розвитку інформаційного суспільства.

Ключові слова: цифрові технології, цифрові системи, кримінальне провадження.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяє активному переходу від індустріального суспільства до інформаційного, розвиток якого пов'язаний з інтенсифікацією інформаційних процесів, необхідністю збору, обробки і передачі величезних обсягів інформації, основним продуктом виробництва такого суспільства є інформація і знання. Стрімке впровадження цифрових технологій і телекомунікацій в усі сфери суспільного життя, є цілком виправданим та безальтернативним, особливо з урахуванням об'єктивних

процесів інформатизації. У зв'язку з чим цілком очевидно є необхідність модернізації правового регулювання та практики застосування кримінального процесуального законодавства. Проблеми впровадження цифрових технологій в сферу кримінального судочинства вже давно вийшли за межі тез про те, що їх використання дозволить ефективніше здійснювати кримінальне провадження, оскільки впровадження таких технологій є необхідною умовою створення ефективного управлінського механізму держави спрямованого на захист прав і свобод людини

та загальних інтересів суспільства і держави, зокрема забезпечує доступ до правосуддя та його відправлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики вивчали такі науковці, як: А. Антонюк, С. Банах, С. Берна, А. Білецький, Н. Глинська, І. Гловюк, Д. Клепка, І. Крицька, Є. Короткова, М. Пашковський, Ю. Репіна, О. Сіренко, А. Столітній, М. Цапок, М. Свам та багато інших науковців.

Незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем в цій галузі, багато концептуальних питань цифровізації кримінального процесу в Україні залишаються недостатньо опрацьованими. Зокрема, це стосується розробки ключових теоретико-прикладних та нормативних положень впровадження цифрових технологій у кримінальне провадження.

Мета статті – здійснити діагностику законодавчого забезпечення цифровізації кримінального провадження в Україні та перспективи удосконалення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку кримінального судочинства відзначається стрімким переходом до «цифри» та характеризується такими процесами як «оцифрування», «діджиталізація» та «цифровізація». Науковці зазначають, що вдосконалення національної моделі досудового розслідування в умовах діджиталізації кримінального провадження має відбуватися в декількох напрямках: 1) вдосконалення національної моделі виявлення кримінальних правопорушень та їх розкриття, що включає в себе, по-перше, визначення місця цифрової інформації та її носіїв у системі процесуальних джерел доказів; по-друге, розширення законодавчо регламентованих способів формування доказової інформації у кримінальному процесі; зміна концептуальних підходів до перевірки та оцінки доказів у кримінальному процесі; 2) створення цифрової платформи для взаємодії суб'єктів кримінального провадження[1, с. 296–298].

На ефективне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій впливають такі чинники: 1) доступ до Інтернету, мобільного зв'язку; 2) розвиток ІТ-інфра-

структури; 3) рівень цифрової культури населення (користувачів технологій).

Ефективне провадження інформаційно-комунікаційних технологій у будь-яку сферу суспільних відносин потребує: 1) нормативно-правового забезпечення; 2) технічного забезпечення; 3) програмного забезпечення; 4) інформаційного забезпечення (під яким розуміємо сукупність методів і засобів організації і розміщення інформації); 5) належного рівня розвитку цифрової культури.

На жаль, нормативно-правове забезпечення цифровізації кримінального провадження є безсистемним та хаотичним, характеризується неузгодженістю понятійно-категоріального апарату у частині, що стосується впровадження цифрових технологій у кримінальне провадження. В той же час, система законодавства, як основна юридична форма права, має відповідати ознакам узгодженості та понятійної (термінологічної) єдності. І особливо актуально ця проблема постає на фоні поетапної цифровізації кримінального судочинства.

Аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та останніх його законодавчих змін у частині цифровізації показали, що кримінальне процесуальне законодавство оперує такою множиною понять як: інформаційні (автоматизовані) системи (абз. 3 ч. 2 ст. 168 КПК **України**), інформаційно-телекомунікаційна система (ст. 35 КПК України), електронні комунікаційні системи (абз. 3 ч. 2 ст. 168 КПК України), інформаційно-комунікаційні системи (ч. 4 ст. 99 КПК України), комп'ютерні системи (ч. 4 ст. 98, абз. 2 ч. 1 ст. 159, абз. 3 ч. 2 ст. 168, ч. 4 ст. 170 КПК України), інформаційно-телекомунікаційна система досудового розслідування (ст. 106-1 КПК України), електронні інформаційні системи (абз. 2 ч. 1 ст. 159, ч. 2 ст. 168, ч. 4 ст. 258, ч. 2 ст. 265 КПК України), електронні комунікації (ч. 6 ст. 194 КПК України), електронна комунікаційна мережа (ч. 2, 4 ст. ст. 248, ч. 4 ст. 258, ст. 263, ч. 1 ст. 265 КПК України), автоматизована система (п. 1 ч.1 ст. 477 КПК України), комп'ютерна мережа (п. 1 ч.1 ст. 477 КПК України).

Так деякі з них вже застарілі (як, наприклад, «комп'ютерні дані»), дублюють один одного («електронна інформаційна система» і «інформаційно-комунікаційна система», «комп'ютерна система» і «інформаційна система», «електронна комунікаційна мережа» і «комп'ютерна мережа»), або вживаються не в тому контексті («комп'ютерні дані» замість «цифрові (електронні) дані») тощо [2, с. 92].

Визначення вищезазначених термінів міститься у нормативно-правових актах, що визначають правові та організаційні основи державної політики у сфері електронних комунікацій, захисту інформації та електронного документообігу та використання електронних документів. Так, Закон України «Про електронні комунікації» (реєстр. № 1089-IX від 16.12.2020 р.) містить визначення «електронної комунікаційної мережі» під якою розуміють «комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг». Відповідно до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» (реєстр. № 80/94-ВР від 05.07.1994 р.) інформаційно-комунікаційна система – це сукупність інформаційних та електронних комунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле. У цьому ж законодавчому акті міститься визначення «інформаційної (автоматизованої) системи» та «електронної комунікаційної системи». Інформаційною (автоматизованою) системою є організаційно-технічна система, в якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів. Електронна комунікаційна система – є сукупністю технічних і програмних засобів, призначених для обміну інформацією шляхом передавання, випромінювання та/або приймання її у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб.

Положення Закону України «Про інформацію» (реєстр. № 2657-XII від 02.10.1992 р.) визначають поняття електронної комунікаційної мережі – як комплексу технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних

послуг. Таким чином можемо констатувати, що чинна нормативно-правова база у сфері цифровізації потребує суттєвого аудиту, структуризації, удосконалення та приведення у відповідність сучасних викликів та завдань.

Варто зазначити, що у березні цього року був прийнятий Закон України № 2137-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам». Метою якого є забезпечення можливості термінового отримання органом досудового розслідування даних про електронні комунікації, які не містять змісту таких комунікацій, в спеціальному порядку проведення слідчої (розшукової) дії отримання інформації щодо електронних комунікацій за постановою слідчого, прокурора» [3]. Закон України № 2137-IX вперше передбачив виготовлення у разі необхідності оригіналу кримінального процесуального рішення – постанови слідчого, прокурора в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення або створення його з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування відповідно до ст. 106-1 КПК України. Цим Законом запроваджується нова слідча (розшукова) дія (далі – СРД) – зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису (ст. 245-1 КПК)[4].

Розуміємо необхідність розслідування злочинів російських окупантів, які мали цифрові сліди (фото, відео, трафік мережних з'єднань тощо), водночас, при внесенні змін до КПК, щодо відомостей у цифровій (електронній) формі, хотілося від законодавця послідовності та системності у вирішенні питань електронних доказів. Так, ще у 2017 році Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» у законодавстві

з'являється нова категорія – електронні докази. Під електронними доказами законодавцем розуміється інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі (ст. 96 ГПК, ст. 100 ЦПК, ст. 99 КАСУ відповідно). Проте, у КПК і в Кодексі України про адміністративні правопорушення їх визначення досі відсутнє [2, с. 92].

Також змінами, запропонованими цим актом в КПК «електронні дані (система)» майже скрізь замінено словами «комп'ютерні дані (система)». У зв'язку із чим, варто зазначити наступне: по-перше, словосполучення «комп'ютерні дані» запозичене із Конвенції про кіберзлочинність від 21.11.2001, де під ними розуміється – будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою [5]. По-друге, цифрова інформація міститься не лише в комп'ютерах і комп'ютерних системах, а є частиною електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (планшети, смартфони, модеми, маршрутизатори і т.д.). Тим часом словосполучення «електронні дані» використовується у ст. 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги», де «електронні дані – це будь-яка інформація в електронній формі» [6]. Термін «дані» вживається у п. 20 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації», під якими розуміється інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки, технічними та програмними засобами. У той же час, законодавець у наступному пункті змін до ст. 99 КПК зазначає, що «комп'ютерні системи» – це не всі цифрові (електронні) системи, а є ще електронні комунікаційні системи, інформаційно-комунікаційні системи (в Законі № 2137-IX від 15.03.2022 зазна-

чається: частину четверту ст. 99 після слів «копії інформації» доповнити словами «у тому числі комп'ютерних даних», а слова «телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах» замінити словами «електронних комунікаційних системах, інформаційно-комунікаційних системах, комп'ютерних системах»). При цьому, згідно Конвенції про кіберзлочинність термін «комп'ютерна система» означає будь-який пристрій або групу взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більш з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних [5]. Таким чином, цим терміном охоплювались всі електронні і інформаційно-комунікаційні системи [2, с. 93].

Окрім цього Закон України № 2137-IX вніс істотні зміни до назви негласних слідчих (розшукових) дій. Так, зокрема, у ст.ст. 258, 263, 265, 268 КПК слова «транспортні телекомунікаційні мережі» замінено на «електронні телекомунікаційні мережі». Крім того, уточнено назву та зміст негласної слідчої (розшукової) дії, регламентованої ст. 268 КПК – установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка полягає в застосуванні технічних засобів для отримання від мережевої інфраструктури або мобільного кінцевого (термінального) обладнання відомостей щодо місцезнаходження мобільного кінцевого (термінального) обладнання (точки його підключення до мережі), а в мережі фіксованого зв'язку – даних про фізичну адресу кінцевого пункту мережі без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [3].

Продовженням цього процесу стало набуття чинності 16 червня 2021 року Закону України № 1498-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо запровадження інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування». Закон спрямований на мінімізацію, а за часом і повну відмову від паперового провадження на стадіях досудового розслідування та розгляду справи в суді. Цей акт хоч і унор-

мовує застосування в судах підсистеми «Електронний суд», проте не вирішує це питання комплексно.

1 грудня 2018 року Державна судова адміністрація України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (далі – ЄСІТС). Це сукупність інформаційних та телекомунікаційних підсистем (модулів), які забезпечують автоматизацію визначених законодавством та Положенням про порядок функціонування окремих підсистем ЄСІТС, включаючи документообіг, автоматизований розподіл справ, обмін документами між судом та учасниками судового процесу, фіксування судового процесу та участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції, складання оперативної та аналітичної звітності, надання інформаційної допомоги суддям, а також автоматизацію процесів, які забезпечують фінансові, майнові, організаційні, кадрові, інформаційно-телекомунікаційні та інші потреби користувачів ЄСІТС [7]. Державна судова адміністрація України відтермінувала повноцінний старт роботи ЄСІТС [8]. Відновлення функціонування цієї системи розпочалось 26 травня 2021 року, з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження ЄСІТС» [9] та 17 серпня 2021 року, коли Вища рада правосуддя своїм рішенням затвердила Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) ЄСІТС [10].

Разом з тим, 4 листопада 2022 року Верховна Рада України прийняла за основу законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями» № 7574-д від 11.10.2022 р. [11], яким пропонують поширити обов'язок реєстрації е-кабінету в ЄСІТС для всіх юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. У прикінцевих положеннях документа (в редакції до першого читання) визначено, що все ті

ж адвокати, нотаріуси, державні та приватні виконавці реєструють е-кабінети в ЄСІТС або її окремій підсистемі (модулі), яка забезпечує обмін процесуальними документами, протягом тридцяти днів з дати опублікування цього Закону. Після набрання чинності відповідними змінами звернення (подання документів) до суду осіб, які були зобов'язані зареєструватися в е-кабінеті, але не виконали цього, будуть залишатися судом без руху або повертатися, не приймаючись до розгляду судом. Така умова на наш погляд, є передчасною, оскільки зараз в Україні стоїть гостро питання доступу до Інтернету, матеріально-технічного забезпечення судів для повноцінної роботи з підсистемою.

Висновок. Науково-технічний прогрес, глобальна інформатизація сучасного суспільства та масштабне використання електронних засобів комунікації обумовлюють необхідність переходу органів кримінального судочинства на якісно новий рівень. Кримінальне процесуальне законодавство містить цілу низку статей, які стосуються цифровізації кримінального провадження, разом з тим вони позбавлені системності, одноманітності понятійно-категоріального апарату, узгодженості, а потребують подальшої наукової розробки у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Демура М. І., Клепка Д. І., Крицька І. О. Забезпечення прав та законних інтересів особи в умовах «діджиталізації» кримінального провадження. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 295-301.
2. Метелев О. П. Окремі проблеми цифровізації у кримінальному процесі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Випуск 3(44). С. 90–94
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам»: Закон України від 15.03.2022 №2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20> (дата звернення 20.09.2022).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Редакція від 10.09.2022.

- URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.09.2022)
5. Про кіберзлочинність: Конвенція Ради Європи, ратифікована Законом України від 07.09.2005 року № 2824-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (дата звернення: 21.09.2022).
 6. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 27.09.2022).
 7. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: затв. Рішенням Вищої ради правосуддя від 17 серпня 2021 р. № 1845/0/15-21. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://cutt.ly/oOlgAF6> (дата звернення 09.01.2022)
 8. Рішення Вищої ради правосуддя від 28.02.2019 № 624/0/15-19 : веб сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mus31575?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_campaign=IPS_text&utm_content=jl01&_ga=2.18137407.704389383.1668672199-1249604658.1605087291
 9. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження ЄСІТС». *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1416-20#Text>
 10. Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи затв. рішенням Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v083_910-22#Text
 11. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі представниками правничих професій, юридичними особами та фізичними особами-підприємцями» № 7574-д від 11.10.2022 р. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40629>

Barabash A. Digitization of criminal proceedings in Ukraine: legislative prerequisites and current state

The article is devoted to the study of current problems of digitalization in the field of criminal proceedings based on the analysis of scientific publications of the norms of criminal procedural and related legislation. The normative legal acts defining the legal and organizational foundations of state policy in the field of electronic communications, information protection and electronic document circulation and the use of electronic documents are analyzed in relation to the terms used by the current criminal procedural legislation. Separate issues of the introduction of new covert investigative (search) actions were considered.

We came to the conclusion that there are certain problems with terminological unity and consistency in the part related to the introduction of information technologies to the field of criminal proceedings, which need to be worked out and solved. The author notes that the introduction of digital innovations brings corresponding changes to the conceptual and categorical apparatus of criminal procedural science.

Therefore, the system of legislation, as the main legal form of law, must meet the signs of coherence and conceptual (terminological) unity. And this problem is especially relevant against the background of the gradual digitization of criminal justice. In the article, the author emphasized that such concepts as: electronic evidence, electronic information system, information and communication system, information system, electronic communication network, electronic communication system, computer data, computer system need to be agreed, clarified and updated.

It is emphasized that scientific and technical progress, global informatization of modern society and large-scale use of electronic means of communication determine the need for the transition of criminal justice bodies to a qualitatively new level, and therefore a systematic approach to the introduction of digital technologies and their reasonable use contributes to the development of the information society

Key words: digitalization, digital technologies, information system, criminal proceedings.